

УДК 338.001.36:338.2

Кравченко С.І.,
кандидат економічних наук, доцент,
Віце-президент Інституту розвитку
міжнародної співпраці (Познань, Польща)

Kravchenko Sergey,
PhD (economics), Associate Professor,
Vice-President, Institute for International Cooperation
Development (Poznan, Poland)

ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ОСНОВНИХ ІМПЕРАТИВІВ ЕФЕКТИВНОГО ЇЇ РОЗВИТКУ

Кравченко С.І. Вдосконалення нормативно-правового забезпечення національної інноваційної системи України в контексті основних імперативів ефективного її розвитку. Дослідження спирається на гіпотезу про існування декількох базових типів транснаціональних інноваційних систем, які можна ідентифікувати та до яких можна віднести всі національні економіки. Кожен тип має специфічні риси, які визначають потенціал подальшого розвитку відповідних національних інноваційних систем (НІС) і зумовлюють ефективність інструментів регулювання. Орієнтуючись на досвід країн-лідерів, які мають схожі з Україною транснаціональні особливості функціонування інноваційної сфери, запропоновано пріоритетні напрями вдосконалення нормативно-правового забезпечення вітчизняної НІС у розрізі основних імперативів ефективного її розвитку. Рекомендації дадуть змогу із

системних позицій підійти до розроблення стратегій інноваційного розвитку та зробити процес його регулювання більш керованим.

Ключові слова: інституційне середовище, інтеграційні зв'язки, людський капітал, розвиток інфраструктури, інвестиційний клімат.

Кравченко С.И. Совершенствование нормативно-правового обеспечения национальной инновационной системы Украины в контексте основных императивов эффективного ее развития. Исследование базируется на гипотезе о существовании нескольких базовых типов транснациональных инновационных систем, которые можно идентифицировать и к которым можно отнести все национальные экономики. Каждый тип имеет свои специфические черты, которые определяют потенциал дальнейшего развития соответствующих национальных инновационных систем (НИС) и обуславливают эффективность инструментов регулирования. Ориентируясь на опыт стран-лидеров, которые имеют схожие с Украиной транснациональные особенности функционирования инновационной сферы, предложены приоритетные направления совершенствования нормативно-правового обеспечения отечественной НИС в разрезе основных императивов эффективного ее развития. Рекомендации позволяют с системных позиций подойти к разработке стратегий инновационного развития и сделать процесс его регулирования более управляемым.

Ключевые слова: институциональная среда, интеграционные связи, человеческий капитал, развитие инфраструктуры, инвестиционный климат.

Kravchenko Sergey. Improving the regulatory framework of the Ukraine's National Innovation System in the context of the basic imperatives of its effective development. In the modern integrated world, many processes that are most important for innovations go beyond the borders of individual countries, forming a globalized innovation environment and unique transnational (supranational) economic "ecosystems" with their own characteristics that determine the possibilities and limitations of further development. In such circumstances, development regulation of national innovation systems (NIS), in isolation from the requirements of a globalizing environment, is conceptually limited and does not make it possible to realize fully their existing potential. In particular, this concerns the regulatory support of innovation, based on which the basic principles and regulators are implemented, and the continuity of methods and procedures are ensured. The research methodology is based on the hypothesis of the existence of several basic types of transnational innovation systems (TNIS), which can be identified and to which all NIS can be attributed. Each type has unique specific features that determine the potential for further development of the respective NIS, and, thus, should be taken into account in the process of forming instruments for their regulation. The study uses the author's approach to the identification of the basic types of TNIS. According to the obtained taxonomy, Ukraine belongs to the cluster "Developed countries with strong informal institutions, including the post-Soviet type." The cluster leaders are the Czech Republic, Italy and Spain. Diagnostics of the state of Ukraine's NIS in the co-evolutionary and transnational aspects using genetic algorithms, clustering and neural network made it possible to formulate the main targets for the effective development of Ukraine's NIS, grouped into five imperatives. In the work, focusing on the experience of the leading countries that have transnational features of the innovation sphere functioning similar to Ukraine, priority directions for improving the regulatory support of the national innovation system in the context of main imperatives for its effective development are proposed. The recommendations will allow for a systematic approach to the creation of innovative development strategies, align innovation policy goals with benchmarks and make the NIS regulation process more manageable.

Key words: institutional environment, integration relations, human capital, infra-structure development, investment climate.

Постановка проблеми. У сучасному інтегрованому світі багато найважливіших для новацій процесів виходять за межі окремих країн, формуючи глобалізоване інноваційне середовище та унікальні транснаціональні (наднаціональні) економічні "екосистеми" зі своїми характерними рисами, які визначають можливості та обмеження подальшого розвитку. У таких умовах регулювання розвитку національних інноваційних систем (НИС) ізольовано від вимог глобалізованого середовища є концептуально неповним і обмеженим та не дає можливості повною мірою реалізувати їхній наявний потенціал. Зокрема, це стосується нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності, на підставі якого реалізуються базові принципи й регулятори, а також забезпечується системність методів і процедур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку національних інноваційних систем

є центральною темою досліджень багатьох науковців із 80-х років ХХ ст., у тому числі вітчизняних. При цьому більшість експертів сходиться на тому, що НИС України перебуває на стадії формування [1], у тому числі й із погляду нормативно-правової бази, яка має забезпечити узгодженні координаційні дії та підтримку держави [2; 3]. Окремі дослідники акцентують увагу на тому, що низка норм базових законів в Україні не діє через відсутність необхідних для їхньої реалізації підзаконних актів [4]. Проте загалом усі погоджуються, що для переходу економіки країни на інноваційний шлях розвитку необхідне досконале нормативно-правове забезпечення.

Формулювання цілей статті. Зважаючи на те, що вітчизняна законодавча база науково-технічної та інноваційної діяльності має ознаки постійного вдосконалення, але результативність її впливу на розвиток

інноваційних процесів ще недостатня, **метою роботи** є формування пріоритетних напрямів удосконалення нормативно-правового забезпечення розвитку НІС України, виходячи із досвіду країн-лідерів, які мають схожі транснаціональні особливості функціонування інноваційної сфери,

Вклад основного матеріалу. Методологія дослідження спирається на гіпотезу про існування декількох базових типів транснаціональних інноваційних систем (ТНІС), які можна ідентифікувати та до яких із тим чи іншим наближенням можна віднести всі національні інноваційні системи. Кожен тип ТНІС має унікальні специфічні риси, які визначають потенціал подальшого розвитку відповідних НІС і, таким чином, повинні бути враховані у процесі формування інструментів регулювання.

Відаючи належне наявним науковим напрацюванням, у дослідженні використано авторський підхід до ідентифікації базових типів транснаціональних інноваційних систем [5]. Згідно з отриманою таксономією ТНІС, Україна відноситься до кластера "Розвинені країни з сильними неформальними інститутами, в т. ч. пострадянського типу". У традиційній інтерпретації від Світового банку країни кластеру зіставні як з економічно розвиненими країнами (наприклад, Чехія, Італія, Іспанія тощо), так і з країнами з рівнем розвитку нижче середнього та слабкими інноваційними системами (Грузія, Вірменія тощо).

Діагностика стану НІС України в коєволюційному й транснаціональному аспектах констатує дисбаланс між якісними та кількісними параметрами її функціонування та задекларованими завданнями щодо побудови інноваційної економіки. Саме тому з використанням генетичних алгоритмів, нейромережевого моделювання та інших інструментів було обґрунтовано основні цільові орієнтири ефективного розвитку НІС України, які потім згруповано до п'яти укрупнених імперативів: "підвищення якості інституційного середовища", "розвиток науково-освітнього комплексу та посилення його інтеграційних зв'язків з промисловістю", "підвищення якості людського капіталу", "розвиток інфраструктури" та "формування сприятливого інвестиційного клімату" [6].

Дієвість інструментів регулювання розвитку НІС значною мірою зумовлюється якістю відповідного нормативно-правового забезпечення. Тому далі в роботі, виходячи з досвіду країн-лідерів кластеру, до якого належить Україна (тобто країн, що мають схожі транснаціональні особливості функціонування інноваційної сфери), запропоновано окремі напрями вдосконалення нормативно-правового забезпечення вітчизняної НІС у розрізі зазначених імперативів ефективного її розвитку.

Підвищення якості інституційного середовища. За результатами досліджень визначено, що в цій сфері в Україні особлива увага має бути зосереджена на боротьбі з корупцією (насамперед у розрізі таких чинників, як: «нерегулярні платежі та хабарі», «надійність поліцейських служб», «тягар митних процедур», «відволікання державних коштів», «етична поведінка фірм», «суспільна довіра до політиків», «фаворитизм в рішеннях державних чиновників») та антимонопольній політиці.

Для зменшення проявів корупції в країні, з одного боку, логічним є застосування більш суворих норм від-

повідальності. Проте з іншого – боротьба з корупцією є процесом вкрай складним, який залежить від обставин часу та місця [7]. Саме тому в специфічних умовах України потрібно створити таке середовище, в якому вірогідність покарання за корупцію є високою.

Зараз в Україні спостерігається діаметрально протилежна ситуація: Верховною Радою України розглядається Проект Закону "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві". У разі набуття цим документом чинності значно поширяться повноваження податкових органів, проте відповідальність за їхні незаконні або помилкові дії фактично відсутня. В умовах недостатньо розвинутої судової системи в країні це – висока ймовірність збільшення рівня корупції.

Загалом зазначений проект може ще більше ускладнити вже досить запутане податкове законодавство України, що негативно позначиться на можливостях фінансового розвитку виробництв [8] та бажанні як власників підприємств, так і потенційних інвесторів здійснювати інвестиції.

Зважаючи на це, а також у контексті євроінтеграції, зараз для України більш доцільним видається ретельний пошук та усунення в чинному законодавстві норм та положень, які залишилися ще з часів СРСР та не відповідають поточним реаліям.

Що стосується удосконалення антимонопольної політики, то фахівці [9] зазначають, що у 2019 р. відбулися позитивні зрушення у цій сфері: внесено зміни у Закон України «Про захист економічної конкуренції», які роблять його майже ідентичним аналогічним законам країн-членів Європейського Союзу, та антимонопольним комітетом України розроблено і схвалено «Концепцію державної політики розвитку та захисту економічної конкуренції в Україні».

Проте недоліки залишаються. Наприклад, у Законі України «Про захист економічної конкуренції» все ще залишаються положення, які дозволяють узгоджені дії суб'єктів економічної діяльності (ст. 10–11), причому критерії дозволу таких дій в європейському та українському законодавстві – відрізняються. Крім того, в Концепції державної політики розвитку та захисту економічної конкуренції в Україні просто визначено основні проблеми, що перешкоджають розвитку економічної конкуренції в Україні, та не зазначено конкретні заходи з їхнього подолання, відповідальних виконавців та строки виконання.

Розвиток науково-освітнього комплексу і посилення його інтеграційних зв'язків з промисловістю. Зазначений аспект, в першу чергу охоплює такі цільові орієнтири як: "Якість науково-дослідних установ", "Співпраця університетів і промисловості в НДДКР", "Витрати компаній на НДДКР", "Ступінь підготовки персоналу", "Патенти", а також "Характер конкурентної переваги" (в частині перекладу акцентів з ресурсної спрямованості економіки у бік виробництва унікальних продуктів і процесів).

Зважаючи на те, що рівень державного фінансування науково-дослідних установ та університетів в Україні є значно меншим, ніж у лідерів кластеру – Іспанії та Італії, а також в середньому в ЄС, у Бюджетному кодексі України доцільно передбачити збільшення

цього виду державного фінансування у найближчі 5 років хоча б до рівня Іспанії (тобто у 2 рази у відносному виразі порівняно з поточною ситуацією).

З метою інтенсифікації взаємодії університетів, науково-дослідних установ та бізнесу в Україні доцільно створити платформу, наприклад, під егідою Міністерства економічного розвитку і торгівлі та Торгово-промислової палати, на якій представники освіти, науки та бізнесу за участі урядовців визначатимуть аспекти, що стимулюють взаємодію. Прикладом можуть слугувати Європейські технологічні платформи та спільні технологічні ініціативи [10].

Безпосередньо щодо нормативно-законодавчих змін в цьому контексті знову виникає потреба в реалізації на практиці рекомендації, яку неодноразово пропонували дослідники з Інституту економіки промисловості НАН України [8]: створення органу, завданням якого буде розроблення та реалізація на практиці Стратегії інноваційного розвитку держави. Така стратегія має бути послідовною, цілеспрямованою та розрахованою на тривалу перспективу, спиратися на вже наявний національний науково-технічний потенціал з одночасним визначенням шляхів посилення взаємодії бізнесу, наукових та освітніх установ і використовувати можливості імітації та подальшого розвитку вже випробуваних передових закордонних технологій з конкретними строками виконання запланованих положень, визначенням джерел фінансування та відповідальних. При цьому керівництво зазначеного органу повинно мати деяку автономію від поточного уряду та обиратися на строк, який перевищує строк повноважень вибраних органів влади [11, с. 66–70].

Підвищення якості людського капіталу. Проблемні моменти, що існують в Україні в цій сфері, можна згрупувати таким чином: «Підтримка талантів» (включає «Здатність країни зберігати талант», «Здатність країни залучати талант»), «Моральні якості населення» (включає «Витонченість покупця» та «Співпраця в трудових відносинах»), а також «Витрати на охорону здоров'я».

Як свідчить рейтинг країн із розвитку, утримання та залучення талантів [12], найкращі умови для підтримки талантів мають найбагатші країни світу. Це про можливість підвищення рівня заробітної плати талановитих працівників, оснащення лабораторій, робочих місць найсучаснішими приладами, технологіями, можливість кар'єрного зростання та створення умов для життя родини талановитого фахівця. Тобто розв'язання зазначених проблем значною мірою залежить від загального поліпшення економічної ситуації в країні.

Деяко змінити ситуацію можна шляхом удосконалення наявної системи освіти та створення стимулів для підприємств надавати своїм працівникам можливість підвищувати кваліфікацію. Наприклад, ними можуть стати закріплені в Податковому кодексі України пільги зі сплати податку на прибуток підприємств або зменшення податкових зобов'язань зі сплати податку на додану вартість. Якщо підприємства не надають своїм працівникам можливість підвищувати кваліфікацію, то заохотити до цього фізичні особи також можливо, якщо запропонувати їм пільги зі сплати податку на доходи фізичних осіб щонайменше у розмірі певних відсотків від вартості освітнього курсу.

Тісно пов'язана з можливістю підтримки талантів така категорія, як «моральні якості населення». Вирі-

шення такого роду проблем пов'язане зі зміною світогляду всього суспільства країни та ретельного вдосконалення трудового законодавства країни. Тим не менше вже зараз Міністерство освіти та науки України може розпочати розроблення інформаційних програм, спрямованих на інформування молоді про необхідність толерантного ставлення, а в карне, адміністративне та трудове законодавство можуть бути внесені положення, що визначатимуть відповідальність за нанесення фізичного, матеріального та морального збитку фізичним особам на підставі нетолерантного ставлення до них.

Розвиток інфраструктури. Задля прискореного розвитку економіки України, у тому числі й в інноваційній сфері, особливу увагу необхідно приділити таким параметрам, як: "Якість загальної інфраструктури", "Якість доріг", "Фіксовані широкосмугові підписки", "Мобільні широкосмугові підписки", "Особи, які користуються Інтернетом".

Як зазначають аналітики та фахівці у сфері дорожнього господарства України [13], 2019 р. став роком суттєвих позитивних зрушень. Проте, попри певні досягнення, у цій сфері все ще залишається низка невирішених моментів. Так, до проблем, вирішення яких є нагальним, сприятиме зниженню корупції під час проведення ремонтно-будівельних робіт, підвищенню їхньої якості та надійності, а також скороченню витрат на поточні ремонти, належать: створення системи моніторингу стану доріг, план будівництва та ремонту доріг з кошторисом на найближчі 5 років, вимога надання гарантій на ремонт доріг щонайменше на 10 років та контроль за дотриманням такої вимоги.

Не менш важливим є розвиток "цифрової" інфраструктури. Так, щодо доступу й інтенсивності використання Інтернету у Бюджетному кодексі України та Концепції цифровізації економіки України доцільно визначити такі положення, що надходження від рентної плати за користування радіочастотним ресурсом мають бути спрямовані на розвиток відповідних інфраструктурних об'єктів та впровадження технологій 4G та 5G (насамперед для суб'єктів державної форми власності) та фінансування освітніх програм у сфері користування Інтернетом для молоді та осіб старшого покоління. Зараз ресурс є частиною загального фонду Державного бюджету України і фактично «розчиняється» в ньому.

Пріоритетним напрямом вдосконалення законодавства у сфері поширення Інтернету в Україні та підвищення інтенсивності його використання є створення національних або адаптація міжнародних стандартів, що діють у сфері інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) [8]. Це має спростити обмін інформацією між користувачами ІКТ як всередині України, так і поза її межами, що вкрай важливо у зв'язку з посиленням глобалізації, міжнародної електронної комерції, розвитком «розумних» виробництв та Інтернету речей.

Формування сприятливого інвестиційного клімату. Серед пріоритетних для розвитку НІС України чинників слід відзначити: "Вплив оподаткування на стимули до інвестування", "Наявність венчурного капіталу", "Простота доступу до кредитів", "Прямі іноземні інвестиції та трансфер технологій", "Вплив оподаткування на стимули до інвестування". З досвіду країн одного з Україною типу ТНІС можна зробити висновок, що стимулювання все ще є важливим інструментом впливу на обсяги інвестицій.

В Україні доцільно розглянути можливості ширшого застосування податкових пільг (наприклад, із податку на прибуток підприємств, зменшення податкових зобов'язань з ПДВ) у разі, якщо підприємство здійснює НДДКР, та залежно від обсягів таких витрат. Але водночас у податковому законодавстві слід розробити чіткі, прозорі та такі, що кореспондуються з європейською практикою, критерії віднесення витрат до витрат на НДДКР з метою запобігання спробам ухилитися від сплати податків несумлінними платниками.

Мають бути визначені заходи щодо вдосконалення податкової політики у довгостроковій перспективі (на 10–15 років). Як вже неодноразово зазначалося фахівцями Інституту економіки промисловості [14], метою таких заходів повинно стати створення сприятливих умов для сталого розвитку країни та переведення її промисловості до Індустрії 4.0 (або, щонайменше, зменшення технологічних розривів з лідерами кластеру) шляхом перенесення акцентів з оподаткування результа-

тів виробництва (прибутку і доходів) на оподаткування використовуваних ресурсів, передусім – невідновлюваних природних. Такі рекомендації відповідають неокласичному принципу податкової нейтральності в умовах значних негативних екстерналій та практиці оподаткування країн-членів ЄС у частині забезпечення сталого розвитку цих країн [14, с. 70].

Підсумовуючи, слід відзначити, що усі вказані імперативи, відображаючи уявлення про велику кількість факторів, вимог і обмежень, що визначають сталий інноваційний розвиток, значною мірою відбивають поточний стан НІС України та формують тенденції, які мають виконувати роль рушійних сил. Запропоновані рекомендації не є остаточними та мають бути підкріплені ґрунтовними дослідженнями за кожним напрямом. Крім того, потрібна не просто поточна нормотворча діяльність фахівців, а й політична воля для реального розподілу влади на користь інновацій, а не пошуку ренти.

Список використаних джерел:

1. Землянкін А.І., Підоричева І.Ю., Ніколаєнко А.І. Проект нової редакції Концепції розвитку національної інноваційної системи України (на період 2016–2026 років). *Економічний вісник Донбасу*. 2016. № 3(45). С. 197–206.
2. Єфремова І.І. Нормативно-правове забезпечення інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві. *Форум права*. 2012. № 2. С. 261–266. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_2_39 (дата звернення: 24.11.2019).
3. Кучерява З. Правове забезпечення інноваційного розвитку в Україні. *Міністерство юстиції України*. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_13958 (дата звернення: 29.11.2019).
4. Державне регулювання інноваційної інфраструктури на регіональному рівні : монографія / О.Ю. Амосов та ін.; за заг. ред. д.держ.упр., проф. А.О. Дегтяра. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2011. 192 с.
5. Kravchenko S. (2019). Simulation of the national innovation systems development: a transnational and coevolution approach. *Virtual Economics*, 2(3), 41–54. DOI: [https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.03\(4\)](https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.03(4))
6. Кравченко С.І. Профілювання національної інноваційної системи України. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2019. Т. 24, вип. 4. С. 31–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_esop_2019_24_4_7 (дата звернення: 27.11.2019).
7. Половян А.В., Бавин В.В. Обоснование мер противодействия коррупции в системе налоговых отношений Украины: неинституциональная модель. *Економіка промисловості*. 2011. № 4(56). С. 12–25.
8. Вишневський В.П., Князев С.І. Як підвищити готовність промисловості України до смарт-трансформацій. *Наука та інновації*. 2018. № 14(4). С. 55–69. DOI: <https://doi.org/10.15407/scin14.04.055>
9. Матосян Г. На межі узгодженості. *Юридична газета online*. 2019. № 2–3. С. 656–657. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/antimonopolne-konkurentne-pravo/na-mezhi-uzgodzhenosti.html> (дата звернення: 26.11.2019).
10. Report on European Technology Platforms and Joint Technology Initiatives: Fostering Public-Private R&D Partnerships to Boost Europe's Industrial Competitiveness Commission Staff Working Document. *Brussels. SEC(2005) 800*. 2005. 20 p.
11. Промышленная политика и управление развитием промышленности в условиях системных дисбалансов: концептуальные основы : монография / В.П. Вишневский и др.; под общ. ред. В.П. Вишневого, Л.А. Збаразской. Донецк: НАН Украины, Институт экономики промышленности, 2013. 180 с.
12. Esteban C.F., Moynihan R. These 31 countries are the best in the world for developing, attracting and retaining talent. *BusinessInsider*. 2018. URL: <https://www.businessinsider.com/the-31-countries-best-at-developing-attracting-and-retaining-talent-2018-12> (дата звернення: 10.11.2019).
13. Уляницький Д. Ремонт дорог в Украине: где, когда, за сколько? *Delo.ua*. 2019. 16 июля. URL: <https://delo.ua/economypoliticsinukraine/remont-dorog-v-ukraine-gde-kogda-za-skolko-355566/> (дата звернення: 26.11.2019).
14. Формирование и реализация налоговой политики в сфере управления развитием промышленности: монография / В.П. Вишневский и др.; под общ. ред. В.П. Вишневого. Донецк : Институт экономики промышленности НАН Украины, 2014. 148 с.

References:

1. Zemlyankin A.I., Pidoricheva I.Y., Nikolaenko A.I. (2016). Draft of the new version of the Concept of development of the national innovation system of Ukraine (for the period 2016–2026). *Economic Bulletin of Donbass*. Vol. 3(45), pp. 197–206. (in Ukrainian)
2. Efremova I.I. (2012). Legal support of innovative activity in agro-industrial production. *Forum right*. Vol. 2, pp. 261–266. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_2_39 (accessed 24 November 2019). (in Ukrainian)
3. Kucheryava Z. (2019). Legal support for innovative development in Ukraine. *Ministry of Justice of Ukraine*. Available at: https://minjust.gov.ua/m/str_13958 (accessed 29 November 2019). (in Ukrainian)
4. Amosov O.Yu. (2011). *State regulation of innovation infrastructure at the regional level*: monograph. Kharkiv: Publishing House KharRI NADU "Magistr". (in Ukrainian)
5. Kravchenko S. (2019). Simulation of the national innovation systems development: a transnational and coevolution approach. *Virtual Economics*, 2(3), 41–54. DOI: [https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.03\(4\)](https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.03(4))

6. Kravchenko S.I. (2019). Profiling of the national innovation system of Ukraine. *Bulletin of the Odessa National University. Series: Economics*. Vol. 24, no. 4, pp. 31–37. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2019_24_4_7 (accessed 27 November 2019). (in Russian)
7. Polovyan A.V., Bavin V.V. (2011). Justification of measures to counteract corruption in the system of tax relations of Ukraine: neoinstitutional model. *Economy of Industry*. № 4(56), pp. 12–25. (in Russian)
8. Vishnevsky V.P., Knyazev S.I. (2018). How to increase the readiness of the Ukrainian industry for smart transformations. *Science and innovation*. Vol. 14(4), pp. 55–69. DOI: <https://doi.org/10.15407/scin14.04.055> (in Ukrainian)
9. Matosyan G. (2019). On the verge of coherence. *Law newspaper online*. № 2–3, pp. 656–657. Available at: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/antimonopoly-competitive-right/na-mezhi-uzgodzhenosti.html> (accessed 26 November 2019). (in Ukrainian)
10. Europe's Industrial Competitiveness Commission (2005). Report on European Technology Platforms and Joint Technology Initiatives: Fostering Public-Private R&D Partnerships to Boost Europe's Industrial Competitiveness Commission Staff Working Document. *Brussels. SEC(2005) 800*. 20 p.
11. Vishnevsky V.P. (2013). *Industrial policy and management of industrial development in conditions of systemic imbalances: conceptual bases*: monograph. Donetsk: NAS of Ukraine, Institute of Industrial Economics. (in Russian)
12. Esteban C.F., Moynihan R. (2018). These 31 countries are the best in the world for developing, attracting and retaining talent. *BusinessInsider*. Available at: <https://www.businessinsider.com/the-31-countries-best-at-developing-attracting-and-retaining-talent-2018-12> (accessed 10 November 2019).
13. Ulyanitsky D. (2019). Road repair in Ukraine: where, when, for how much? *Delo.ua*. Available at: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/remont-dorog-v-ukraine-gde-kogda-za-skolko-355566/> (accessed 26 November 2019). (in Russian)
14. Vishnevsky V.P. (2014). *Formation and implementation of tax policy in the field of industrial development management: monograph*. Donetsk: Institute of Industrial Economics of the NAS of Ukraine. (in Russian)